

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ «ΛΕΥΚΙΠΠΟΣ»

Στὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο διαβάζουμε: ἀλλ' οὐδὲ Λεύκιππὸν τινα γεγενῆσθαι φησι φιλόσοφον οὔτε αὐτὸς (sc. Ἐπίκουρος) οὔτε Ἐρμαρχος, ὃν ἐνιοί φασι καὶ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἐπικούρειος διδάσκαλον Δημοκρίτου γεγενῆσθαι¹. Ἔτσι ξεκινᾷ τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Λεύκιππου, πὸ ἀπασχολεῖ μέχρι σήμερα τὴν ἔρευνα καὶ ὀδήγησε στὶς πιὸ ἀντικρουόμενες ἀπόψεις, χωρὶς ἀκόμα νὰ βρεῖ τὴν ὀριστικὴ λύση του.

Ἡ ἐργασία μας αὐτὴ δὲ φιλοδοξεῖ νὰ λύσει τὸ πρόβλημα· σκοπὸς μας εἶναι νὰ παρουσιάσουμε κάποιες παρατηρήσεις μας πὸ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Λεύκιππου, ἀφοῦ προηγουμένως δώσουμε μὲ κάθε συντομία τὴν ἱστορία τοῦ προβλήματος.

Ὅσα ξέρουμε γιὰ τὸ Λεύκιππο μᾶς τὰ παραδίδουν κυρίως οἱ Περιπατητικοί, ὅπως πρῶτος ἐπισημαίνει πάλι ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος: Μέγας διάκοσμος, ὃν οἱ περὶ Θεόφραστον Λευκίππου φασὶν εἶναι². Στὸν Ἀριστοτέλη, στὸ Θεόφραστο καὶ σὲ μεταγενεστέρους τους, σχολιαστὲς κυρίως, θὰ βροῦμε πολλὰς φορές ν' ἀναφέρεται ὁ Λεύκιππος³, σπανιότερα μόνος καὶ πιὸ συχνὰ πλάι στὸ Δημόκριτο, χωρὶς ὅμως καμιά ἀπὸ τὶς πληροφορίες αὐτὲς νὰ μπορεῖ νὰ δώσει ἕνα τέλος στὸ πρόβλημα.

Ὁ Δημόκριτος, ὅσο μᾶς σώθηκε, καθὼς καὶ ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἀτομικούς, ὁ Λουκρήτιος, δὲ μνημονεύουν πουθενὰ τὸ Λεύκιππο⁴. Κι ὁ Ἐπίκουρος, ὅπως εἶδαμε στὴν ἀρχή, ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Λεύκιππου. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ βαραίνει πολὺ, ἀν σκεφτοῦμε ὅτι ὁ Ἐπίκουρος ὄχι μόνον

1. X 13. Βλ. καὶ H. Usener, *Epicurea*, Teubner, Stuttgart 1966 (1887¹) 366 (*Vita Epicuri* 13) καὶ ἀπόσπ. 232.

2. IX 46. Πρβ. DK II 67 B 1a (Pap. Herkul. fr. 1): (. . .) ἐν τῷ Με(γ)άλω(ι διακόσμω)ι, ὃν φασιν εἶναι(ι Λευκίππου). Παραπλήσια στὸ *Περὶ Μελίσσου* (P. 980 a7) ἔργο, ἄγνωστου συγγραφέα: ἐν τοῖς Λευκίππου καλουμένοις λόγοις. Πρβ. ἐπίσης S. Luria, *Zur Leukipp-Frage*, *Symbolae Osloenses* 15(1936) 19, E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Hildesheim, Olms 1963¹(1920⁶) I 466 κ.έ., 481 κ.έ.

3. DK II 54 A1-37.

4. Πρβ. Zeller I 1039, σημ. 4.

εἶναι βαθιὰ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τῆ δημοκρίτεια ἀτομικὴ καὶ ἠθικὴ διδασκαλία¹, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξε, γύρω στὰ 321 π.Χ. στὴν Τέο, μαθητὴς τοῦ Ναυσιφάνη², ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ πιστοὺς στὴ δημοκρίτεια διδασκαλία Ἀβδηρίτες. Ὁ Ἐπίκουρος ἐπομένως ἔπρεπε νὰ εἶναι τέλεια ἐνημερωμένος γιὰ τὸν Λεύκιππο.

Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ προβλήματος χωρίστηκαν σὲ δύο ἀντίθετες κατηγορίες. Ἔτσι πρῶτος ὁ Rohde στὰ 1880 ὑποστηρίζει, στὴν 34ῃ συγκέντρωση τῶν φιλολόγων (Trier), τὴν ἀνυπαρξία τοῦ Λεύκιππου, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν πληροφορία τοῦ Ἐπίκουρου καὶ τὴ σιωπὴ τοῦ Δημόκριτου γιὰ τὸ Λεύκιππο³. Τὴν ἐπόμενη χρονιά, στὴν 35ῃ συγκέντρωση τῶν φιλολόγων (Stettin), ὁ Diels θὰ ὑποστηρίξει ἀντίθετα τὴν ὑπαρξία τοῦ Λεύκιππου καὶ θὰ χαρακτηρίσει τὸν Ἐπίκουρο ὡς ἀνιστόρητο καὶ ψεύτη, στηριγμένος κυρίως στὶς πληροφορίες τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Θεόφραστου. Τὴν ἀξιοπιστία τῶν δύο Περιπατητικῶν στηρίζει ὁ Diels στὴ σχέση ποὺ φαίνεται νὰ εἶχαν στὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἄσσο οἱ Περιπατητικοὶ μὲ τοὺς Ἀβδηρίτες, ὥστε νὰ μποροῦν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Θεόφραστος νὰ ξεχωρίζουν τὴ διδασκαλία τοῦ Λεύκιππου ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Δημόκριτου, καὶ διατυπώνει τὴν ἀποψη ὅτι τὰ γραπτὰ τῶν παλαιότερων Ἀβδηριτῶν φαίνεται νὰ ἐνώθηκαν χωρὶς διάκριση τῶν συγγραφέων τὸν 4ο αἰῶνα σὲ ἓνα Corpus Democriteum, ὅπως ὀνομάστηκε a potiori⁴.

Οἱ ὑπόλοιποι ἐρευνητὲς ποὺ καταπιάστηκαν στὴ συνέχεια μὲ τὸ ἴδιο πρόβλημα τάχθηκαν μὲ κάποιες παραλλαγές μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Rohde ἢ τοῦ Diels.

Ἔτσι τὴν ἀνυπαρξία τοῦ Λεύκιππου ὑποστήριξαν, πιὸ ὕστερα, κυρίως οἱ ἐξῆς: Ὁ Brieger, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσει τὸ ἀτομικὸ σύστημα, στὸ ξεκίνημά του, ὡς μιὰ τροποποίηση τῆς ἀναξαγόρειας διδασκαλίας χωρὶς παρέμβαση τοῦ Λεύκιππου καὶ δέχεται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποίησε ἓνα ἢ δύο ἔργα τοῦ Δημόκριτου τὰ ὁποῖα κακῶς ἀποδίδονταν στὸ Λεύκιππο⁵. Ὁ Nestle, γιὰ τὸν ὁποῖο, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Rohde, ὁ Λεύκιππος δὲν εἶναι παρὰ ἓνα σκέτο ὄνομα περιπλανώμενο ἀνάμεσα στὴ Μίλητο, στὰ Ἀβδηρα καὶ στὴν

1. Βλ. J. Paneris, *Die Staatsphilosophie Demokrits im Hinblick auf die Lehre der älteren Sophisten*, Diss., Wien 1977, 7 κ.έ. καὶ σημ. 27.

2. Βλ. καὶ N.W. De Witt, *Epicurus and his Philosophy*, Minneapolis, University of Minnesota Press 1954, 60 κ.έ., H. Usener, *Epikureische Schriften auf Stein*, *Rheinisches Museum* 47(1892) 425.

3. E. Rohde, *Über Leukipp und Demokrit*, Verhandl. d. 34. Philologenversamml. in Trier 1880, 64 κ.έ.· τοῦ ἴδιου, *Nochmals Leukippos und Demokritos*, *Jahrb. f. Philol.* 123(1881) 741 κ.έ., *Kleine Schriften* 1901 I 205 κ.έ., 245 κ.έ.

4. H. Diels, Verhandl. d. 35. Philologenversamml. in Stettin 1881, 96 κ.έ.· τοῦ ἴδιου, *Leukippos und Diogenes von Apollonia*, *Rheinisches Museum* 42(1887) 1 κ.έ., DK II 80 σημ. 2 (ἐκδ. 1971¹⁵).

5. A. Brieger, *Das atomistische System durch Korrektur des anaxagoreischen entstanden*, *Hermes* 36(1901) 161 κ.έ., ἰδίως 167 κ.έ.

Ἐλέα καὶ ἀποδίδει στὸν Δημόκριτο τὰ δύο ἔργα ποὺ ὁ Diels ἀποδίδει στὸν Λεύκιππο, τὸν *Μέγαν διάκοσμον* καὶ τὸ *Περὶ νοῦ*¹. Ὁ Luria, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν παλαιότερων ἀτομικῶν σὲ κανένα ἄλλον δὲ μπορούσε νὰ εἶναι τόσο γνωστὴ ὅσο στὸν Ἐπίκουρο καὶ τοὺς μαθητές του (ἐννοεῖ τὸν Ἐρμαρχο), οἱ ὁποῖοι ὥστόσο ἀγνοοῦν τὸν Λεύκιππο². Ὁ ἴδιος ἀρνεῖται τὸ κύρος τῶν πληροφοριῶν τῶν Περιπατητικῶν καὶ τῆ λευκίππεια πατρότητα τῶν γραπτῶν ποὺ τοῦ ἀποδίδονται³.

Ἀντίθετα, τὴν ἀποψη τοῦ Diels γιὰ ὑπαρξὴ τοῦ Λεύκιππου ἀκολουθοῦν, μὲ κάποιες παραλλαγές, κυρίως οἱ ἐξῆς: Ὁ Dyroff, ὁ ὁποῖος δέχεται ὅτι οἱ διδασκαλίες τοῦ Λεύκιππου καὶ τοῦ Δημόκριτου συμφωνοῦν κατὰ λέξη, ἐκτὸς ἀπὸ κάποιες ἐξαιρέσεις⁴. Ὁ Zeller, ποὺ ἀναγνωρίζει ὡς θεμελιωτὴ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας τὸ Λεύκιππο, τοῦ ὁποῖου ἡ διδασκαλία στὰ ἐπὶ μέρους δὲ μπορεῖ νὰ χωριστεῖ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Δημόκριτου⁵. Ὁ Kranz, ὁ ὁποῖος δέχεται τὸ Λεύκιππο ὡς προσωπικὸ μαθητὴ τοῦ Παρμενίδη⁶. Ὁ Jöel, ποὺ ἐπικαλεῖται τὴν τοπικὴ καὶ χρονικὴ σχέση τῶν Περιπατητικῶν μὲ τοὺς Ἀβδηρίτες, ὥστε νὰ μπορούν οἱ πρῶτοι νὰ ξεχωρίζουν τὸ Λεύκιππο ἀπὸ τὸ Δημόκριτο⁷. Ὁ Burnet, ποὺ δέχεται τὴν ἐμφάνιση τῆς ἀτομικῆς θεωρίας μετὰ τὸν Ἀναξαγόρα καὶ τὸν Ἐμπεδοκλῆ καὶ ἀποδίδει στὸ Λεύκιππο ὄχι μόνον τὶς βάσεις τῆς ἀτομικῆς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς σχετικῆς θεωρίας τῆς γνώσης⁸. Ὁ Windelband, ποὺ τὸν μελετᾷ ὡς θεμελιωτὴ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας καὶ τὸν θεωρεῖ σύγχρονο τοῦ Ζήνωνα, τοῦ Ἐμπεδοκλῆ καὶ τοῦ Ἀναξαγόρα⁹. Ὁ Bailey, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει τὸ Λεύκιππο ὡς θεμελιωτὴ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας, ποὺ ἐπισκιαστικῶς ὕστερα ἀπὸ τὸ μαθητὴ του¹⁰. Ὁ Guthrie, ποὺ δέχεται ἐπίσης τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Λεύκιππου καὶ τὴν ἐπισκίασή του ἀπὸ τὸ Δημόκριτο¹¹. Ὁ Gadamer, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὑπαρκτὸ τὸ Λεύκιππο, θεωρώντας τὴν προεπικουρία ἀτομικῆς θεωρίας

1. W. Nestle, *Bemerkungen zu den Vorsokratikern und Sophisten*, *Philologus* 67 (1908) 549 κ.έ. ἰδίως 551 κ.έ., τοῦ ἴδιου, *Vom Mythos zum Logos*, Stuttgart 1940, 193 σημ. 1.

2. Luria 19 κ.έ.

3. Βλ. DK 67 B 1a, 2, Διογ. Λαέρτ. IX 46, Luria 20 κ.έ.

4. A. Dyroff, *Demokritstudien*, Leipzig 1899, 3 κ.έ.

5. Zeller II 1038, σημ. 4.

6. W. Kranz, *Empedokles und die Atomistik*, *Hermes* 47 (1912) 18 κ.έ., ἰδίως 19, σημ. 3.

7. K. Jöel, *Geschichte der antiken Philosophie*, Tübingen 1921, 591 κ.έ.

8. J. Burnet, *L'aurore de la Philosophie Grecque*, Paris 1919, 379 κ.έ.

9. W. Windelband, *Geschichte der abendländischen Philosophie im Altertum*, München 1923, 53 κ.έ.

10. C. Bailey, *The Greek Atomists and Epicurus*, Oxford 1928, 108.

11. W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, Cambridge 1962, II 382 κ.έ.

ὡς ἓνα σημεῖο κοινὸ ἐπίτευγμα τοῦ Λεύκιππου καὶ τοῦ Δημόκριτου¹. Οἱ F. Jürss - R. Müller - E. G. Schmidt, πού δέχονται ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει στὸ Λεύκιππο πολλὲς θέσεις τῆς ἀτομικῆς θεωρίας ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Σταγειρίτης εἶχε σίγουρες εἰδήσεις γι' αὐτόν². Ὁ Löbl, ὁ ὁποῖος δέχεται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Λεύκιππου καὶ τὴ συνένωση τῆς διδασκαλίας του μὲ τοῦ Δημόκριτου³.

Ἡ μελέτη τῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Λεύκιππου ὀδήγησε πιά τὴν ἔρευνα σὲ κορεσμό. Πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ ἐντοπισμοῦ τοῦ Λεύκιππου ὡς ἀνθρώπου καὶ τῆς διαχωριστικῆς γραμμῆς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ ἐκεῖνη τοῦ Δημόκριτου μέσω τῶν πληροφοριῶν πού ἔχουμε νιώθει πιά κανεὶς ὅτι βρίσκεται σὲ ἄγνοια γραμμῆ. Συνοψίζοντας λοιπὸν τὰ ἐπικρατέστερα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Λεύκιππου θὰ ποῦμε τὰ ἑξῆς: 1) Μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Λεύκιππος Ἐλεάτης⁴ ἢ Ἀβδηρίτης⁵ ἢ Μιλήσιος⁶, μαθητῆς τοῦ Πυθαγόρα⁷, τοῦ Παρμενίδη⁸, τοῦ Μέλισσου⁹. 2) Ἡ διδασκαλία του συγχωνεύθηκε ὅπωςδήποτε μὲ τοῦ Δημόκριτου. 3) Γνώριζε τίς κύριες ἀτομικὲς θέσεις γιὰ τὸ κενόν καὶ τὸ πλήρες¹⁰, τὸν δῖνον¹¹, τὴν ἔλξιν τῶν ὁμοίων¹², τὴν πύρωσιν καὶ τὴν ἐκπύρωσιν¹³, τὴν περιπάλαξιν¹⁴, τίς πρωταρχικὲς ιδιότητες τῶν ἀτόμων (ῥυσμός, τροπή, διαθιγή)¹⁵, τὴν αἰωνιότητα τῆς κίνησης τῶν ἀτόμων¹⁶.

Θὰ σταθῶ μόνον σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πῦρ χαρακτηριστικὰ χωρία ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης μιλάει μόνον γιὰ τὸ Λεύκιππο: *Λεύκιππος δ' ἔχειν ᾠήθη λόγους,*

1. H. G. Gadamer, *Antike Atomtheorie. Um die Begriffswelt der Vorsokratiker*, Darmstadt W.B.G. 1968, 512 κ.έ., ἰδίως 516, 519, 520.

2. F. Jürss - R. Müller - E. G. Schmidt, *Griechische Atomisten. Texte und Kommentar zum materialistischen Denken der Antike*, Leipzig, Reclam 1973, 16 κ.έ.

3. R. Löbl, *Demokrits Atome* (Diss.), Habelt, Bonn 1976, 136 κ.έ.

4. Διογ. Λαέρτ. IX 30, Σιμπλ. Φυσ. 28,4.

5. Διογ. Λαέρτ. ὅ.π., Γαλην. Ἱστ. Φυσ. 8.

6. Σιμπλ. Φυσ. 28, 4. Πρβ. Διογ.Λαέρτ. IX 30: *Μήλιος*.

7. Ἰάμβλ. V p. 104.

8. Σιμπλ. Φυσ. 28,4.

9. Τζέτζ. II 980.

10. Διογ. Λαέρτ. IX 30. Cic. *Acad. pr.* II 37,118, Ἄετ. I 3,15. Ἀριστοτ. *Μεταφ.* A 4. 985b 4, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* A 8.325a 23, Σιμπλ. Φυσ. 28,4 (=Θεόφρ. Φυσ. γν. ἀπ. 8).

11. Διογ. Λαέρτ., ὅ.π., Ἀριστοτ. *Περὶ Οὐραν.* Γ 2.300b 8.

12. Διογ. Λαέρτ., ὅ.π.

13. Διογ. Λαέρτ., ὅ.π.

14. Ἄετ. I 18,3.

15. Ἀριστοτ. *Μεταφ.* A 4. 985b 4. Φιλόπον. *Περὶ ψυχῆς*, p.68,3. Σιμπλ. Φυσ. p.925,10.

16. Ἀριστοτ. *Μεταφ.* A 6.1071b 31.

οἷτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγοντες οὐκ ἀναιρήσουσιν οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν οὔτε κίνησιν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὄντων. ὁμολογήσας δὲ ταῦτα μὲν τοῖς φαινομένοις, τοῖς δὲ τὸ ἐν κατασκευάζουσιν, ὡς οὐκ ἂν κίνησιν οὔσαν ἄνευ κενοῦ, τὸ τε κενὸν μὴ ὄν καὶ τοῦ ὄντος οὐθέν μὴ ὄν φησιν εἶναι· τὸ γὰρ κενῶς ὄν παμπλήρες ὄν· ἀλλ' εἶναι τὸ τοιοῦτον οὐχ ἔν, ἀλλ' ἄπειρα τὸ πλῆθος καὶ ἀόρατα διὰ σμικρότητα τῶν ὄγκων· ταῦτα δ' ἐν τῷ κενῷ φέρεσθαι (κενὸν γὰρ εἶναι), καὶ συνιστάμενα μὲν γένεσιν ποιεῖν, διαλυόμενα δὲ φθορὰν. ποιεῖν δὲ καὶ πάσχειν ἢ τυγχάνουσιν ἀπτόμενα¹. Ὅπως φαίνεται στὸ χωρίο αὐτό, ὁ Ἀριστοτέλης δίνει στὸ Λεύκιππο τὴν πρωτοπορία στὴν ἀντίκρουση καὶ συμπλήρωση τοῦ Ἐλεατισμοῦ, ὥστε νὰ προκύψει ἡ ἀτομικὴ θεωρία: ἀποκρούει τὸ ἐνιαῖο τοῦ «ὄντος», τὸ ὁποῖο δέχεται διηρημένο σὲ βαθμὸ περιοριστικῶ, ὡς τὰ ἄτομα, δέχεται τὴν κίνηση, τὴν ὁποία στηρίζει μὲ τὴν παράλληλη ἀποδοχὴ τοῦ «κενοῦ», καὶ ἐρμηνεύει τὴ γένεση καὶ τὴ φθορὰ μὲ τρόπο πού θυμίζει εὐκόλα τὸν Ἐμπεδοκλῆ².

Πιστεύω ὅτι σκόπιμα στὴν πρωτοποριακὴ αὐτὴ θέση ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφεύγει ν' ἀναφέρει καὶ τὸ Δημόκριτο, ἐνῶ λίγο πιὸ πάνω, ὅπου δὲ γίνεται λόγος γιὰ πρωτοπορία, τοὺς ἀναφέρει καὶ τοὺς δύο μαζί³.

Ὅπως δὲ ποτε τὸ πρόβλημα Λεύκιππος δὲ θὰ ὑπῆρχε καὶ θ' ἀποδεχόμεσταν ὡς ἀντικειμενικὴς τὶς πληροφορίες πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Ἀριστοτέλη, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ γνωστὴ ἄρνηση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Λεύκιππου ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρο.

Πιστεύω ὅτι θ' ἀποτελοῦσε σημαντικὴ προσφορά στὴν ἔρευνα τοῦ προβλήματος «Λεύκιππος» μιὰ διεξοδικὴ ἐξέταση τῆς πληροφορίας αὐτῆς πού ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ του, τὴν ὁποία καὶ ἐπιχειροῦμε στὴ συνέχεια, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ κύριος στόχος τῆς ἐργασίας μας.

1. Ἡ πληροφορία αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ κείμενο τοῦ Ἐπικούρου, ἀλλὰ τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου, ὁ ὁποῖος τὴν ἀποδίδει στὸν Ἐπίκουρο χωρὶς οὔτε τὰ ἴδια του τὰ λόγια νὰ σώζει οὔτε ν' ἀναφέρει τὸ ἐπικούρειο ἔργο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλεῖ· καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, μ' ὄλο τὸν πλοῦτο τῶν πληροφοριῶν πού μᾶς ἔσωσε, δὲ βασανίζει καὶ πολὺ τὶς πηγές του. Ἔτσι ἡ πληροφορία αὐτὴ μπορεῖ νὰ μὴν ἀνήκει στὸν Ἐπίκουρο καὶ ν' ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς παραποιήσεις πού πέρασαν στὰ κείμενα ἢ μιὰν ἀπὸ τὶς ἀσυνέπειες πού θὰ μπορούσε νὰ ἐπιρρίψει στὸν Ἐπίκουρο ἕνας Στωικός, π.χ. ὁ Διότιμος. Γιὰ παράδειγμα, παρμένο πάλι ἀπὸ τὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο: Διότιμος δ' ὁ

1. Ἀριστοτ. *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* A 8.325a 23 κ.έ. Πρβ. Σιμπλ. *Φυσ.* 28,4 (=Θεόφρ. *Φυσ. γν. ἀπ.* 8).

2. Πρβ. Ἀριστοτ., *ἔ.π.* a 23 κ.έ.

3. Ἀριστοτ. *ἔ.π.* A 8.324b 35.

Στωϊκὸς δυσμενῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν (sc. τὸν Ἐπίκουρον) πικρότατα αὐτὸν διαβέβληκεν, ἐπιστολὰς φέρων πενήκοντα ἀσελεγεῖς ὡς Ἐπικούρου¹.

2. Ἀπὸ τὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο πάλι μᾶς δίνεται δυὸ φορές ἡ πληροφορία ὅτι, ὅπως λέει ὁ Ἐπίκουρος, ὁ Πρωταγόρας ἦταν ἀχθοφόρος («φορμοφόρος»), ἐφευρέτης τοῦ σαμαριοῦ τῶν ἀχθοφόρων (τῆς «τύλης») καὶ ὁ Δημόκριτος τὸν θαύμασε γι' αὐτὴ του τὴν ἐφεύρεση βλέποντάς τον φορτωμένο ξύλα καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἔκαμε γραφέα του καὶ μαθητὴ του, ὀδηγώντας τον ἔτσι στὴ φιλοσοφία: ἐκάλει (sc. ὁ Ἐπίκουρος) (. . .) φορμοφόρον τε Πρωταγόραν καὶ γραφέα Δημοκρίτου². Τὴν ἄλλη φορά, πιὸ διεξοδικά, μᾶς λέει: καὶ πρῶτος (sc. ὁ Πρωταγόρας) τὴν καλουμένην τύλην ἐφ' ἧς τὰ φορτία βαστάζουσιν εὖρεν (. . .) φορμοφόρος γὰρ ἦν, ὡς καὶ Ἐπίκουρός που φησί· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἦρθη πρὸς Δημοκρίτου, ξύλα δεδεκῶς ὀφθείς³. Τὴν ἴδια πληροφορία, ἀντλώντας τὴν, ὅπως λέει, ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρο, μᾶς παραδίδει καὶ ὁ Ἀθήναιος: ἐν δὲ τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ⁴ ὁ Ἐπίκουρος καὶ Πρωταγόραν φησὶ τὸν σοφιστὴν ἐκ φορμοφόρου καὶ ξυλοφόρου πρῶτον μὲν γενέσθαι γραφέα Δημοκρίτου· θαυμασθέντα γὰρ ὑπ' ἐκείνου ἐπὶ ξύλων τινῶν ἴδια συνθέσει ἀπὸ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἀναληφθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, καὶ διδάσκειν ἐν κόμητινὶ γράμματα· ἀπ' ὧν ἐπὶ τὸ σοφιστεύειν ὀρμησαί⁵.

Οἱ τρεῖς παραπάνω πληροφορίες, ἰδιαίτερα τοῦ Ἀθήναιου, ποὺ ἀναφέρεται καὶ σὲ συγκεκριμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπικούρου⁶, προδίδουν τὸν τελευταῖο ὡς παραποιητὴ τῆς ἱστορίας στὸ πρόσωπο τοῦ πιὸ μεγάλου σοφιστῆ, ἀν μάλιστα συνδυασθοῦν καὶ μὲ μιὰ τέταρτη πληροφορία, ἄγνωστου ρήτορα, ὁ ὁποῖος ὅμως, πιὸ δύσπιστος ἀπὸ τὸ Διογένη τὸ Λαέρτιο καὶ τὸν Ἀθήναιο, ἀμφισβητεῖ μιὰ πληροφορία τοῦ Ἐπικούρου γιὰ ὀψιμάθεια τοῦ Πρωταγόρα: ἐν τῷ Μεγάλῳ λόγῳ ὁ Πρωταγόρας εἶπε «φύσειος καὶ ἀσκήσεως διδασκαλία δεῖται· καὶ ἀπὸ νεότητος δὲ ἀρξαμένους δεῖ μαθάνειν»· οὐκ ἂν δὲ ἔλεγε τοῦτο, εἰ αὐτὸς ὀψιμαθῆς ἦν, ὡς ἐνόμιζε καὶ ἔλεγε Ἐπίκουρος περὶ Πρωταγόρου⁷.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραπάνω, ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρο ἀπλώθηκε ἡ παραποίηση αὐτῆ τῆς ζωῆς τοῦ Πρωταγόρα, ποὺ ἔμεινε πιστευτὴ γιὰ αἰῶνες πολλοὺς μετὰ, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἡσύχιος τὴ δέχτηκε⁸. Τὸ ἐπεισόδιο μάλιστα τῆς

1. Διογ. Λαέρτ. X 3.

2. Διογ. Λαέρτ. X 8.

3. Διογ. Λαέρτ. IX 53.

4. Περὶ ἐπιτηδευμάτων ἐπιστολῆ· βλ. Usener ἀποσπ. 171, 172, 173.

5. Ἀθῆν. VIII p. 354c.

6. Βλ. Ἀθῆν. VIII p. 354b: ἐν τῇ περὶ ἐπιτηδευμάτων ἐπιστολῇ.

7. Cramer Anecd. Paris. t. I p.171, 31 (Usener ἀποσπ. 173).

8. Ἡσύχιος: Πρωταγόρας Ἀβδηρίτης (. . .) οὗτος πρότερον ἦν φορτοβαστάκτης, ἐντυχὼν δὲ Δημοκρίτῳ ἠράσθη λόγων, καὶ φιλοσοφῆσας ἐπὶ ἡγορεῖαν ἐτρέπη.

συνάντησης του Δημόκριτου με τον ξυλοφόρο Πρωταγόρα ζωγραφίστηκε από το Salvator Rosa, του 17ου αιώνα, και βρίσκεται στην πινακοθήκη του Leningrad¹.

Ἡ μυθοπλαστική αὐτὴ παραποίηση τῆς ἱστορίας ἐλέγχεται ἀπόλυτα ψευδής, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ὁ Πρωταγόρας γεννήθηκε στὰ 481 π.Χ. καὶ ὁ Δημόκριτος στὰ 460 π.Χ.². Ἔτσι, ὅταν στὰ μισὰ τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ὁ Πρωταγόρας ταξιδεύει ἀπὸ τὴ μιὰ ἐλληνικὴ μεγαλοῦπολη στὴν ἄλλη, φημισμένος γιὰ τὴ σοφία του, ὁ Δημόκριτος εἶναι ἀκόμα περίπου δέκα χρονῶν. Κι ὅταν στὰ 444 π.Χ. ὁ Περικλῆς ἀναθέτει στὸν Πρωταγόρα τὴ σύνταξη τῶν νόμων τῆς πανελληνίας ἀποικίας τῶν Θουρίων, ὁ Δημόκριτος, δεκαεξάχρονος περίπου, δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει ἀρχίσει νὰ φιλοσοφεῖ. Ἄν πρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ παιδευτικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ Δημόκριτο καὶ στὸν Πρωταγόρα, αὐτὴ ἰσχύει ἀντίστροφα ἀπ' ὅ,τι λέει ὁ ἐπικούρειος μῦθος· ὁ Πρωταγόρας, ὁ ἀρχαιότερος θεωρητικὸς τῆς δημοκρατίας³, ἐπέδρασε βαθιὰ στὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Δημόκριτου, τοῦ δευτέρου χρονολογικὰ θεωρητικοῦ τοῦ ἴδιου πολιτεύματος, ὅπως δείχνει ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν διδασκαλιῶν τους⁴. Ἡ περίπτωση τοῦ Πρωταγόρα ἐπομένως ἀποτελεῖ μιὰ χαρακτηριστικὴ παραποίηση τῆς ἱστορίας γιὰ τὴν ὁποία εὐθύνεται ὁ Ἐπίκουρος, ὅπως ἐνδέχεται νὰ εὐθύνεται καὶ γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Λεύκιππου.

3. Ἀπὸ τὴν ἴδια πληροφορία γιὰ ἀνυπαρξία τοῦ Λεύκιππου προκύπτει ὅτι σύμφωνος μετὰ τὸν Ἐπίκουρο ἦταν καὶ ὁ μαθητὴς του Ἐρμαρχος, ὃχι ὅμως καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος, πού ἀνῆκε στὸν ἴδιο κύκλο, ἀλλὰ δέχονταν τὸ Λεύκιππο ὡς δάσκαλο τοῦ Δημόκριτου, καθὼς καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι τοὺς ὁποίους δὲν ὀνομάζει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος. Ἡ ἀντίθεση τοῦ Ἀπολλόδωρου κάνει τὴν πληροφορία τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου ὑποπτη, ἀφοῦ δὲ μπορεῖ ν' ἀληθεύει σὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς. Ἐνδέχεται ὁ Ἐρμαρχος νὰ ἀκολουθεῖ παθητικὰ, σὰν ὁ πιὸ ἀφοσιωμένος μαθητὴς, τὸ δάσκαλό του, ὁ ὁποῖος μάλιστα στὴ διαθήκη του τὸν καθιστᾷ ἀντικαταστάτῃ του καὶ κληρονόμο τοῦ «Κήπου»: *κατὰ τὰδε δίδωμι*

1. Βλ. S. Luria, *Anfänge griechischen Denkens*, Berlin, Akademie-Verlag 1963, 158 σημ. 312 καὶ 145.

2. Βλ. Διογ. Λαέρτ. IX 41. Πρβ. J. A. Davison, Protagoras Democritus and Anaxagoras, *Classical Quarterly* 47(1953) 39, S. Luria, Wann hat Demokrit gelebt? *Archiv für Geschichte der Philosophie und Soziologie* 38(1928) 205 κ.έ., ἰδίως 232, A. Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern/München, Franke 1963, 368, E. Rohde, *Nochmals Leukippos*, 747.

3. Βλ. A. Menzel, Protagoras der älteste Theoretiker der Demokratie, *Zeitschrift für Politik* 3(1910) 206 κ.έ.

4. Βλ. J. Paneris 46 κ.έ., 87 κ.έ. Πρβ. τοῦ ἴδιου Beiträge zur Emendation und Erklärung Demokritischer Fragmente, *Philosophia* 7(1977) 236 κ.έ.

τὰ ἔμμαντοῦ πάντα Ἀμυνομάχῳ (. . .) καὶ Τιμοκράτει (. . .), ἐφ' ᾧ τε τὸν τε κῆπον καὶ τὰ προσόντα αὐτῷ παρέξουσιν Ἐρμάχῳ Ἀγεμόρτου Μυτιληναίῳ καὶ τοῖς συμφιλοσοφοῦσιν αὐτῷ καὶ οἷς ἂν Ἐρμαρχος καταλίπη διαδόχοις τῆς φιλοσοφίας¹.

4. Ὑποπτευόμαστε μιὰ σκόπιμη συγκάλυψη τοῦ πατέρα τῆς ἀτομικῆς θεωρίας, διόλου ἀσυμβίβαστη μὲ τὸν ὑπέρμετρα φιλόδοξο χαρακτήρα τοῦ Ἐπικούρου, ὁ ὁποῖος καταπατᾷ κάθε ἐπιστημονικὴ δεοντολογία, προκειμένου νὰ δείξει τὴν ἀτομικὴ θεωρία ὅσο γίνεται πιὸ δική του, ἐνῶ οἱ παλιότεροι ἀτομικοὶ ζοῦν καὶ κινοῦνται, ἔστω καὶ ἀνώνομα, μέσα στὰ γραπτὰ του πολὺ ἔντονα. Ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς βρίσκουμε πολλὰ νὰ ἐπικαλεσθοῦμε:

α) Ὁ Πλούταρχος κιάλας ἐπισημαίνει μιὰ συγκάλυψη ποὺ πραγματοποιοῦν ὁ Ἐπίκουρος σὲ βάρος τῶν δασκάλων του: (Ἐπίκουρος) οὕτω σπαργῶν περιμανῶς καὶ σφαδάζων πρὸς δόξαν, ὥστε (. . .) ἀπολέγεσθαι τοὺς καθηγητάς².

β) Σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία τοῦ Ἀπολλόδωρου, ποὺ μᾶς ἀναφέρει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, προσπαθεῖ ὁ Ἐπίκουρος ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἄμεσο δάσκαλό του, τὸ Ναυσιφάνη: τοῦτον (sc. Ἐπίκουρον) Ἀπολλόδορος ἐν Χρονικοῖς Ναυσιφάνους ἀκοῦσαί φησι (. . .). αὐτὸς δὲ οὐ φησιν ἄλλ' ἑαυτοῦ, ἐν τῇ πρὸς Εὐρύλοχον ἐπιστολῇ³. Ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου βαραίνει πολὺ, γιατί ἀναφέρει καὶ τίς πηγές ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλοῦν ὁ ἴδιος καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος.

Ἄν μάλιστα ἀληθεύει ἡ πληροφορία τοῦ Τιμοκράτη, ποὺ μᾶς ἀναφέρει πάλι ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὁ Ἐπίκουρος σὲ ἐπιστολές του ἔβριζε τὸ Ναυσιφάνη: πλεύμονά τε αὐτὸν (sc. τὸν Ναυσιφάνη) ἐκάλει καὶ ἀγρόμματος καὶ ἀπατεῶνα καὶ πόρνη⁴.

γ) Εἶναι—τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ ἀπ' ὅλα—καταφανέστατη ἡ προσπάθεια τοῦ Ἐπικούρου νὰ ἐξαφανίσει τὸν ἑμμεσο δάσκαλό του, τὸ Δημόκριτο. Πουθενὰ στὰ σωζόμενα κείμενα ποὺ ἀνήκουν στὸν ἴδιο τὸν Ἐπίκουρο δὲ βρίσκω τὸ ὄνομα τοῦ Δημόκριτου. Στὰ κείμενα τῶν τριῶν Ἐπιστολῶν του⁵ καὶ τῶν Κυρίων δοξῶν του⁶ ζεῖ καὶ κινεῖται πολὺ ἔντονα ἡ δημοκρίτεια ἀτομικὴ καὶ ἠθικὴ διδασκαλία, ποὺ ἐπέδρασε βαθιὰ στὸν Ἐπίκουρο⁷. Κι ὅμως μιὰ φορὰ μονάχα

1. Ἐπικούρου Διαθήκη, Usener 165 (Διογ. Λαέρτ. X 16).

2. Πλούταρχ. "Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον 18 p. 1100a.

3. Διογ. Λαέρτ. X 12-13.

4. Διογ. Λαέρτ. X 8.

5. Πρὸς Ἡρόδοτον (Usener 3 κ.έ.), Πρὸς Πυθαγόρην (Usener 35 κ.έ.), Πρὸς Μενουκίαν (Usener 59 κ.έ.).

6. Usener 71 κ.έ.

7. Γιά τίς ἐπιδράσεις αὐτὲς καθὼς καὶ γιὰ τίς ἰδιαιτέρες ἀπόψεις τοῦ Ἐπικούρου βλ. J. D. Furley, *Aristotle and Epicurus on Voluntary Action, Two Studies in the Greek*

βρίσκω τὸν Δημόκριτο νὰ ὑπονοεῖται κάτω ἀπὸ τὴ γενικὴ φράση «τῶν φυσικῶν καλουμένων τις»: οὐ γὰρ ἀθροισμὸν δεῖ μόνον γενέσθαι οὐδὲ δῖνον ἐν ᾧ ἐνδέχεται κόσμον γίγνεσθαι κενῶ κατὰ τὸ δοξαζόμενον ἐξ ἀνάγκης αὔξεσθαι τε, ἕως ἂν ἐτέρῳ προσκρούσῃ, καθάπερ τῶν φυσικῶν καλουμένων φησί τις¹.

Τὴν οἰκειοποίηση δημοκριτεῶν θέσεων ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρο ἔχουν ἐπισημάνει οἱ ἀρχαῖοι. Ἔτσι κατηγορεῖται ὁ Ἐπίκουρος ἀπὸ τοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Ποσειδώνιο Στωϊκούς καὶ ἀπὸ τὸ Νικόλαο καὶ τὸ Σωτίωνα καὶ ἀπὸ τὸ Διονύσιο τὸν Ἀλικαρνασσεά: (τὸν Ἐπίκουρον) τὰ Δημοκρίτου περὶ τῶν ἀτόμων (...) ὡς ἴδια λέγειν².

Ἰδια περίπου παρατηρεῖ καὶ ὁ Κικέρων: in physicis quibus maxime gloriatur primum est alienus (sc. Epicurus); Democritea dicit perpauca mutans, sed ita ut ea quae corrigere vult, mihi quidem depravare videatur³ (...) Epicurus (...) quae mutat, ea corrumpit, quae sequitur, sunt tota Democriti⁴.

Ἄλλο Πλούταρχος, πρὸ ἐλεγκτικὸς, θὰ πεῖ: (Ἐπίκουρος) οὕτω σπαργὼν περιμανῶς καὶ σφαδάζων πρὸς δόξαν, ὥστε (...) Δημοκρίτω, τὰ δόγματα ῥήμασιν αὐτοῖς ὑφαιρούμενος, ζυγομαχεῖν περὶ συλλαβῶν καὶ κεραιῶν, σοφὸν δὲ μηδένα φάναι πλὴν αὐτοῦ⁵.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους πάλι, κατηγορεῖται γιὰ ἀγνωμοσύνη πρὸς τὸ Δημόκριτο. Ὁ Κικέρων θὰ πεῖ: (Epicurus) in Democritum, quem secutus est,

Atomists, Princeton, University Press 1967, 196 κ.έ., R. Reinhardt, Hekataios von Abdera und Demokrit, *Hermes* 47 (1912) 499 κ.έ., H. Gomperz, *Die Lebensauffassung der griechischen Philosophen und das Ideal der inneren Freiheit*, Jena/Leipzig 1904, 52, W. Capelle, *Die Vorsokratiker*, Stuttgart, Kröner 1968 (Hamburg 1935¹), 394. A. Krokiewicz, Quaestiones democriteae, *Eos* 47 (1954-55) 42, R. Philippson, Diogenes von Oinoanda, *RE Suppl.* 5 (1931) 164 κ.έ., 172, F. Wallner, *Demokritische und epikureische Ethik*, Diss, Wien 1972, 156 κ.έ., 159, P. Nizan, *Les materialistes de l'antiquité, Démocrate-Épicure-Lucrèce*, Paris, Maspero 1965, 34 κ.έ., K. Marx, *Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie*, Diss., Jena 1841 (μὲ εἰσαγωγή καὶ ἐπεξεργασία ἀπὸ τοὺς G. Mende-E. G. Schmidt ξαναεκδόθηκε: Friedrich-Schiller-Universitätsverlag 1964, 111 σελ.), N.W. DeWitt, *Epicurus and his Philosophy*, 60 κ.έ., 426, H. Usener, *Epikureische Schriften auf Stein*, 425 κ.έ., R. Hirzel, Demokrits Schrift *Περὶ εὐθυμίας*, *Hermes* 14 (1879) 361, J. Paneris, *Die Staatsphilosophie Demokrits im Hinblick auf die Lehre der älteren Sophisten*, 7 κ.έ.

1. Ἐπιστολὴ πρὸς Πυθοκλή: Διογ. Λαέρτ. X 34 κ.έ., Usener, *Epicurea*, 38. Πρβ. Διογ. Λαέρτ. IX 45, Ἄετ. II 4, 9 p. 331.

2. Διογ. Λαέρτ. X 4.

3. Cic. *De fin.* I 6,17.

4. Ὁ.π., I 6, 18-21.

5. Πλούταρχ. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον 18 p. 1100a.

fuerit ingratus¹. Σύμφωνα πάλι με τὴν κατηγορία τοῦ Τιμοκράτη πού μᾶς παραδίδει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὁ Ἐπίκουρος παρωδεῖ τὸ Δημόκριτο σὲ «Ληρόκριτον»².

Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἐπίκουρος προσπαθεῖ νὰ κρύψει τὸ Δημόκριτο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Λεύκιππο, ἀφοῦ τόσο ἡ ἀπόκρυψη τῆς διδασκαλίας τοῦ Δημόκριτου ὅσο καὶ ἡ ἱστορική ἐξαφάνιση τῆς ζωῆς καὶ μαζί τῆς διδασκαλίας τοῦ Λεύκιππου τὸν ἐξυπηρετοῦν στὴν οἰκειοποίηση τῆς ἀτομικῆς διδασκαλίας. Κι ἀφοῦ, στὸ μέτρο πού μπόρεσε, συγκάλυψε τὸ Δημόκριτο, γιατί νὰ μὴν υποθέσουμε ὅτι σκόπιμα ἐξαφάνισε τὸ Λεύκιππο, πράγμα πού ἦταν ἀρκετὰ εὐκόλο μετὰ ἀπὸ τὴ συγχώνευση, πού υποστηρίζει ὁ Diels³, τῶν ἔργων τοῦ Λεύκιππου ἀνώνυμα σὲ ἓνα Corpus Democriteum τὸν 4ο αἰώνα, ἐνῶ τοῦ Ἐπικούρου ἡ ἀκμὴ τοποθετεῖται πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἴδιου αἰώνα;

δ) Σύμφωνα με τὶς πληροφορίες τοῦ Τιμοκράτη πού ἀναφέρει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὁ Ἐπίκουρος ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀτομικούς, τὸ Ναυσιφάνη καὶ τὸ Δημόκριτο, πού εἶδαμε πιὸ πάνω, μιλάει ὑβριστικὰ καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους φιλοσόφους: *ἐκάλει (sc. ὁ Ἐπίκουρος) (. . .) τοὺς τε περὶ Πλάτωνα Διονυσοκόλακας καὶ αὐτὸν τὸν Πλάτωνα χρυσσοῦν, καὶ Ἀριστοτέλη ἄσωτον, <δν> καταφαρόντα τὴν πατρίαν οὐσίαν στρατεύεσθαι καὶ φαρμακοπωλεῖν (. . .) Ἑράκλειτόν τε κυνητήν (. . .), τοὺς τε Κυνικούς ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος· καὶ τοὺς διαλεκτικούς πολυφθόρους, Πύρρωνα δὲ ἀμαθῆ καὶ ἀπαίδευτον*⁴.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Ἐπίκουρος ἦταν ἐπιρρεπῆς στὴ σκόπιμη μείωση τῶν ἄλλων φιλοσόφων καὶ στὴν κακοποίηση τῆς ἀλήθειας, ιδιότητες πού μᾶς κάνουν νὰ υποθέσουμε ὅτι σκόπιμα ἀπέκρυψε τὸ Λεύκιππο ἐξαφανίζοντας μαζί του καὶ τὸν πρωτοπόρο τῆς ἀτομικῆς θεωρίας, τὴν ὁποία προσπαθεῖ με κάθε τρόπο νὰ οἰκειοποιηθεῖ.

Συμπερασματικὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ πληροφορία γιὰ ἀνυπαρξία τοῦ Λεύκιππου εἶναι πολὺ τρωτὴ καὶ πολὺ ἀνίσχυρη γιὰ νὰ στηρίξει τὶς ἀπόψεις γιὰ ἀνυπαρξία τοῦ θεμελιωτῆ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας.

Θεσσαλονίκη

I. P. ΠΑΝΕΡΗΣ

1. Cic. *De nat. deor.* I 33, 93.

2. Διογ. Λαέρτ. X 8.

3. DK II σ. 80 σημ. 2 (ἔκδ. 1971¹⁵).

4. Διογ. Λαέρτ. X 8.